

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

T.C.'nin 100. Yılı Özel Sayısı, Special Issue for the 100th Anniversary of the Republic of Turkey ss. 421-432.

Geliş Tarihi–Received Date: 27.01.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 29.03.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN 1945 YILI GÜNEY AZERBAJYAN SİYASETİ VE TEBRİZ'DE ÖZERKLİĞİN İLANI

doi:0.53718/gttad.1243207

ID:KENAN DEMİREL*

ÖZ

İran jeopolitik konumundan ve Sovyetler Birliği'ne açılan bir kapı olmasından dolayı Ruslar için büyük önem arz etmekteydi. Ruslar İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanların bu ülkenin kuzeyi üzerinden Sovyetler Birliği'ne bir saldırı yapmasından çok korkuyordu. Ayrıca İngilizlerin İran'ın güneyindeki hâkimiyetlerini bu ülkenin geneline yayıp Sovyet Azerbaycan'ını tehdit etmeleri de söz konusuydu. Sovyet liderler için bu iki olasılığın da ortadan kaldırılması gerekiyordu. Ruslar 25 Ağustos 1941 tarihindeki işgalle Almanların İran'daki etkisine son vererek bu ülkenin kuzeyinde kendi egemenliklerini tesis etmiş ve böylece Sovyet Azerbaycan'ında güvenliği bir ölçüde sağlamıştı. Ancak İran İngiltere'yle birlikte işgal edildiğinden bu ülkenin güneyindeki İngiliz hâkimiyeti sonlandırılmamıştı. Sovyetler Birliği işgalden sonra, İran'ın kuzeyinde kalıcı olmaya yönelik bir siyaset takip etti ve bu doğrultuda İran hükümetinden Eylül-Ekim 1944'te ülkenin kuzeyinde petrol çıkarılmasını öngören bir imtiyaz talep etti. Rusların petrol çıkarmayı talep ettiği bölge büyük bir alanı kapsıyordu. Bu kadar büyük bir bölgede ekonomik bir imtiyaz elde etmek, İran'ı ister istemez siyasi, mali ve hatta askeri alanlarda etkileyecekti. İran hükümeti bunun farkında olduğundan Sovyetler Birliği'nin imtiyaz taleplerini reddetti. Bu durum Sovyet liderleri İran'a karşı daha sert bir politika izlemeye sevk etti. 1945 yılında Moskova'da İran'ın kuzeyindeki ayrılıkçı unsurları örgütlenme ve desteklemeye yönelik birçok karar alındı ve emir yayınlandı. Yayınlanan emirlerden birinde; Tebriz'de Tudeh Partisi'nin teşkilatlarının lağvedilerek yerine Azerbaycan Demokrat Partisi adında özerklik talep eden yeni bir siyasi oluşumun kurulması öngörülmekteydi. Sovyetler Birliği Seyyid Cafer Pişeveri liderliğinde İran'ın kuzeyinde böyle bir parti kurduklarını hem merkezi Tahran hükümetini baskı altına almaya hem de Kızıl Ordu'nun egemen olduğu bölgelerde komünist ideolojiyi hâkim kılmaya çalışıyordu. Azerbaycan Demokrat Partisi, Tudeh kadroları tarafından kurulduğundan ve Tudeh teşkilatlarını devraldığından komünist ideolojiyi İran'ın kuzeyinde yayma ve örgütlenme konularında çok fazla sıkıntı yaşamayacaktı. Kızıl Ordu'nun İran birliklerini kışlarına hapsedmesi Pişeveri ve diğer komünist liderlerin Tebriz'de İran hükümeti aleyhine rahatça faaliyette bulunmasını sağlıyordu. Azerbaycan Demokrat Partisi'nin gayri nizami birlikleri olan silahlı fedailer örgütü İran'ın kuzeyinde tam olarak hâkimiyet sağladıktan sonra, Pişeveri yönetimi Tebriz ve Urumiye gibi büyük şehirlerdeki İran askeri garnizonlarını ele geçirdi. Tebriz garnizonu anlaşmayla Demokratlara teslim olurken, Urumiye tugayı ayrılıkçı Kürt unsurlarının da desteklediği fedailer tarafından bir süre çatışma yaşandıktan sonra bölgedeki Kızıl Ordu yetkililerinin de baskısıyla ele geçirildi. Tebriz ve Urumiye gibi büyük askeri kışlaların ele geçirilmesi ve Tebriz'de özerkliğin ilanı Sovyet liderlere Tahran hükümeti üzerinde baskı kurmak için aradıkları imkânı sundu. Pişeveri'nin ilan ettiği özerklik ve Azerbaycan Demokrat Partisi'nin tüzüğü ve programı Sovyet etkisinin Güney Azerbaycan'a sirayet etmesi için yeterliydi.

Bu çalışmada; Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki Güney Azerbaycan politikası ve Azerbaycan Demokrat Partisi'nin kurulmasındaki etkileri İran kaynakları esas alınarak incelenmiştir. Amaç, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında İran üzerindeki emperyalist hedeflerini ve bu hedeflere ulaşma vasıtalarından biri olarak gördüğü Azerbaycan Demokrat Partisi'ni farklı bir bakış açısıyla ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: İran, İşgal, Güney Azerbaycan, Siyaset, Sovyetler Birliği.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş/TÜRKİYE, E-Posta: k.demirel@alparstan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3394-3836.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN 1945 YILI GÜNEY AZERBAIJAN SİYASETİ VE TEBRİZ'DE ÖZERKLİĞİN İLANI

THE SOUTH AZERBAIJAN POLICY OF THE SOVIET UNION IN 1945 AND THE DECLARATION OF AUTONOMY TABRIZ

ABSTRACT

Iran was of great importance to the Russians due to its geopolitical position and being a gateway to the Soviet Union. During the Second World War, the Russians were very afraid that the Germans would make an attack on the Soviet Union through the north of this country. It was also in question that the British spread their dominance in the south of Iran throughout this country and threatened Soviet Azerbaijan. For the Soviet leaders it was necessary to eliminate both possibilities. With the invasion on August 25, 1941, the Russians put an end to the influence of the Germans in Iran and established their sovereignty in the north of this country, thus ensuring the security of Soviet Azerbaijan to some extent. However, since Iran was occupied together with England, the British domination in the south of this country could not be ended. After the invasion, the Soviet Union followed a policy of being permanent in the north of Iran, and in this direction, it demanded a concession from the Iranian government in September-October 1944 for oil extraction in the north of the country. The region where the Russians demanded oil extraction covered a large area. Obtaining an economic concession in such a large region would inevitably affect Iran politically, financially, and even militarily. Since the Iranian government was aware of this, it refused the Soviet Union's requests for concessions. This situation prompted the Soviet leaders to pursue a tougher policy towards Iran. In 1945, many decisions were taken, and orders were issued in Moscow to organize and support the separatist elements in the north of Iran. In one of the published orders, the organizations of the Tudeh Party were abolished in Tabriz and a new autonomy-demanding political formation called the Azerbaijan Democratic Party was envisaged to be established in its place. The Soviet Union, under the leadership of Sayyid Cafer Pishevari, tried to establish such a party in the north of Iran, both to suppress the central Tehran government and to make the communist ideology dominant in the regions dominated by the Red Army. Since the Azerbaijan Democratic Party was founded by Tudeh cadres and took over the Tudeh organizations, it would not have much trouble in spreading and organizing communist ideology in the north of Iran. The confinement of the Iranian troops by the Red Army to their barracks allowed Pishevari and other communist leaders to operate comfortably against the Iranian government in Tabriz. After the armed fedayeen organization, which is an informal unit of the Azerbaijan Democratic Party, achieved full dominance in the north of Iran, the Pishevari administration seized Iranian military garrisons in major cities such as Tabriz and Urumiya. While the Tabriz garrison surrendered to the Democrats by agreement, the Urumiya brigade was captured by the fedayeen, supported by Kurdish separatist elements, under the pressure of the Red Army authorities in the region after a period of fighting. The seizure of large military barracks such as Tabriz and Urumiya and the declaration of autonomy in Tabriz offered the Soviet leaders the opportunity they were looking for to put pressure on the Tehran government. The autonomy declared by Pishevari and the charter and program of the Azerbaijan Democratic Party were mature enough for Soviet influence to spread to South Azerbaijan.

In this study, The South Azerbaijan policy of the Soviet Union in the Second World War and its effects on the establishment of the Azerbaijan Democratic Party were examined based on Iranian sources. The aim is to consider the Soviet Union's imperialist goals on Iran during the Second World War and the Azerbaijani Democratic Party, which it considers as one of the means of achieving these goals, from a different point of view.

Keywords: Iran, Occupation, South Azerbaijan, Politics, Soviet Union.

GİRİŞ

Sovyetler Birliği gerek İkinci Dünya Savaşı sırasında gerekse öncesinde İran'ın kuzeyinde hâkimiyet kurmaya yönelik bir siyaset takip etmiştir. Sovyet yönetimi bu politikaya uygun olarak 25 Ağustos 1941 tarihindeki işgalden önce, İngiltere ve Almanya'nın İran üzerindeki baskısını azaltmaya ve Tahran'da Sovyet çıkarlarına uygun bir yönetimin işbaşına getirilmesine çalışmıştır. Böylece hem İran'ın geneli hem de kuzeyindeki petrol yatakları ve Bakü'ye açılan koridor kontrol altına alınacaktı. İşgal yıllarında ise savaşın seyrine göre değişen bir politika takip edilecekti.¹

Sovyet yönetimi için Ağustos 1941'den Eylül 1944'e kadar İran üzerinden Sovyetler Birliği'ne, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından yapılan silah, mühimmat ve gıda yardımının aksatılmadan devam ettirilmesi büyük önem taşımıştır. Çünkü Kızıl Ordu İran'ın işgali başladığında, Alman saldırılarına karşı bir varoluş savaşı vermekteydi. Bu nedenle işgalin ilk dönemlerinde Sovyetler Birliği'nin İran'da kalıcı olaya yönelik emperyalist bir siyaset takip etmesi mümkün değildi. Ancak Almanların yenileceğinin kesinleşmesinden sonra, Ruslar savaşın kazanan tarafında olmanın da verdiği özgüvenle Tahran üzerinde iki uçlu saldırgan bir politika takip etmeye başlamıştır. Roosevelt'in de vurguladığı gibi bu politikanın bir ayağını İran Azerbaycan'ını komünist bir rejim altında ülkenin kalanından ayırmak, diğerini Sovyet güdümündeki Tudeh Partisi vasıtasıyla bu ülkenin

¹ Hanbaba Beyanı, *Gâ'ile-yi Azerbaycan (Mustened Be Esnâd-ı Tarihi, Siyasî ve Arşivi)*, İntişarât-ı Zeryâb, Tehran 1375/1996, s. 93; Huşeng Tal'â-Peymân Herîgî, *Guşehâ-yı Penhân-ı Tut'îye Berâyi Tecziye-yi Mehabad*, İntişarât-ı Semergend, 1389/2010, s. 10-11.

tamamında hâkimiyet tesis etmek oluşturuyordu.² Sovyetler Birliği'nin İran'ın tamamında egemenlik kurma siyaseti Eylül-Ekim 1944'te gerçekleşen başarısız petrol müzakerelerine kadar devam etmişti. İran hükümetinden petrol imtiyazı alma konusunda başarısız olan Ruslar, Tudeh Partisi'ne alternatif olacak şekilde Güney Azerbaycan'da yeni bir siyasi teşkilatlanma oluşturarak İran'ın kuzeyini bu ülkeden ayırmaya yönelik politikalar belirlemeye başladı.

1. Güney Azerbaycan'da Demokrat Parti'nin Kurulması

Sovyet liderler 1944-45 yıllarında İran'da kalıcı olabilmek için öncelikle Tudeh Partisi vasıtasıyla bu ülkenin tamamında, bu gerçekleşmezse Kızıl Ordu'nun işgali altındaki Güney Azerbaycan'da ekonomik imtiyaz alanları oluşturarak kendisine yakın unsurlar vasıtasıyla Tahran üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği ile İran arasında Eylül-Ekim 1944'te gerçekleşen ve Rusların aleyhine sonuçlanan başarısız petrol imtiyaz görüşmeleri Güney Azerbaycan'da yeni bir siyasi oluşumun başlangıcını teşkil etti. Ruslar bu tarihten sonra, İran'ın kuzeyinde Sovyet siyasetine yakın ayrılıkçı unsurlar üzerinden Tahran hükümetini baskı altına almaya başladı.

Sovyet hükümeti 6 Temmuz 1945 tarihinde, Sovyet Azerbaycanı Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri Mir Cafer Bağirov'a İran'ın kuzeyinde özerklik talep eden unsurları örgütlemesi emrini verdi. Ardından 14 Temmuz 1945 tarihinde SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasi Bürosu tarafından Bağirov'a, İran'ın kuzeyindeki diğer eyaletlerin tamamında özel görevlerin icra edilmesi konulu bir dizi gizli emir daha verildi. Bu emirlerden en önemlisi İran Azerbaycan'ında komünist eğilimli demokrat bir partinin kurulmasıydı. Kurulması amaçlanan bu partinin adı "Azerbaycan Demokrat Partisi (ADP)" olacaktı.³ Bağirov'dan bu partinin kurulması için aşağıdaki hükümleri icra etmesi istenmekteydi:

1. Tudeh Partisi'nin önemli isimlerinden olan Seyyid Cafer Pişeveri ve Abdüssamed Kambeheş nakil müzakerelerinde bulunmak üzere acil olarak Bakü'ye gelmelidir.

2. Tebriz'in merkezi ve diğer bölgelerinde teşkilatlı komiteler oluşturmak için aydınlar, orta sınıftan tüccarlar, dağılık mülk sahipleri, ruhaniler, çeşitli partilerden uygun adaylar seçilmeli ve bunların Azerbaycan Demokrat Partisi'ne katılmaları sağlanmalıdır. "Haver, Nu, Ajir, Cevdet" ve diğer mevcut demokrat yayınlar aracılığı ile Azerbaycan Demokrat Partisi'nin talepleri duyurulmalıdır.⁴

3. Tudeh Partisi'nin aktif teşkilatları arasından ADP Komiteleri oluşturulmalıdır. Bu iş Güney Azerbaycan'daki Tudeh Partisi adının Azerbaycan Demokrat Partisi olarak değiştirilmesi ile sınırlı kalmalı ve Azerbaycan'daki Tudeh Partisi teşkilatlarının dağıtılması ve üyelerinin ADP'ye katılması tavsiye edilmelidir.

4. Tebriz'de ADP Teşkilat Komitesi oluşturulduktan sonra Erdebil, Urumiye, Hoy, Meyane, Zencan, Merağa, Merend, Makû, Kazvin, Reşt, Pehlevi, Sarî, Bender Şah, Gurgan ve Meşhed şehirlerinde de benzer komiteler kurulmalıdır. Tebriz'de Azerbaycan Demokrat Partisi Teşkilat Komitesine bağlı "Seda-yı Azerbaycan" isimli bir basın kuruluşu oluşturulmalıdır.⁵

Pişeveri ve Kambeheş, Bağirov'dan gelen direktif doğrultusunda Temmuz 1945'in sonlarında Bakü'ye gitti. Bağirov burada Pişeveri ve Kambeheş'e Tebriz merkezli Azerbaycan Demokrat Partisi'ni kurmalarını ve parti liderliğini de Pişeveri'nin üstlenmesi gerektiğini söyledi. Bu, İran Azerbaycan'ında tesis edilecek özerkliğin ilk adımıydı. Ancak Azerbaycan'ın özerkliğinin sağlanabilmesi için güçlü bir dış desteğe ihtiyaç vardı. Bağirov, Pişeveri ve beraberindekilere ADP'ye gereken bütün yardımların yapılacağı sözünü vermişti.⁶ Pişeveri, Bağirov'dan aldığı vaatlerle İran'a döndü.

² Archibald Roosevelt, *For Lust of Knowing*, Little Brown and Company, The United States of America, 1988, s. 220.

³ Cemil Hasanlı, *Soğuk Savaşın İlk Çatışması İran Azerbaycan'ı*, Çev.: Ekber N. Necef, Bağlam Yayınları, İstanbul 2005, s. 72-73; Tal'â-Herigî, *age*, s. 64-67.

⁴ Azerbaycan Demokrat Partisi kurulduktan sonra kendi yayın organlarını oluşturmuştu. Bu yayınlardan biri "Vatan Yolunda" gazetesiydi. Günlük dört sayfa basılan bu gazete Kızıl Ordu tarafından Tebriz'de yayınlanıyordu. Parti'nin diğer yayınları Sovyet Azerbaycanı'nda Arap harfleriyle basılan Azerbaycan Dergisi ve ADP'nin resmi yayı organı olan ve Tebriz'de yayınlanan Azerbaycan gazetesiydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamid Mollazâde, *Seyr-i Der Kuçehâ-yı Hatrât (Tebriz Ez Şehrîver 1320 Tâ 1360)*, İntişârât-ı Erk, Tebriz 1373/1994, s. 51-53; Ekrem Mişudağlı, *Meş'âl Cavid (Seyyid Cafer Pişeveri, Zindegî ve Faaliyethây-yı Siyasi û İctimai)*, Tercume: Ğ. M. İntişârât-ı Sâmen, Kum, 1392/2013, s. 131-132.

⁵ Tal'â-Herigî, *age*, s. 255-256; Cemil Hesenli, *Ferâz û Furûd-u Firka-yı Demokrat-ı Azerbaycan (Be Rivayet-i Esnâd-ı Mehramâne-yi Arşivhâ-yı İttihad-ı Cemâhir-i Şorevi)*, Tercume: Mersûr Hemamî, İntişârât-ı Neşrenî, Tehran 1383/2004, s. 55-56.

⁶ Merâğei, Sovyet İstihbarat Servisi (KGB) tarafından Ağustos 1941'de askeri muhabir olarak Kızıl Ordu ile birlikte İran'a gönderilen İbrahim Nurizavov'dan nakille bu konuda şunları aktarmıştır:

"Bağirov ve Pişeveri arasında 1944 yılında Culfa'nın Sovyetler Birliği tarafında kalan bölgesinde tren içerisinde bir görüşme gerçekleştirilmişti. Bu görüşmede Bağirov, Pişeveri'den Azerbaycan Demokrat Partisi'nin liderliğini üstlenmesini istemiş; ancak Pişeveri onun bu talebini kabul etmemişti. Pişeveri Bağirov'a Rusların güvenilmez olduğunu ve kendi siyasi amaçlarına ulaşmak için Azerbaycan hareketini kullandığını, lüzum halinde bu hareketin yardımına gelmeyeceğini ve Azerbaycanlıları mücadele meydanında yalnız bırakacağını söylemişti." Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Murâdi, Merâğei, *Ez Zindân-ı Rıza Han Ta Sedr-ı Firka-yı Demokrat-ı Azerbaycan: Berersi-yi Zindegî ve Ârâ-yı Seyyid Ca'âfer Cevadzâde (Pişeveri) Bâ Nigâh-ı Dûbare Be Zuhûr û Sukût-ı Firka-yı Demokrât-ı Azerbaycan*, Neşr-i Evhedî, Tehran 1382/2003, s. 154; Sonay Ünal, *Azerbaycan Milli Hükümeti (1945-1946)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 71-72.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN 1945 YILI GÜNEY AZERBAJYAN SİYASETİ VE TEBRİZ'DE ÖZERKLİĞİN İLANI

Pişeveri Bakü'ye gitmeden önce İran'da on dördüncü dönem meclis seçimleri yapılmıştı. 1943-44 yılları arasında icra edilen bu seçimler o döneme kadar İran tarihinin gördüğü en uzun ve çekişmeli seçimdi. Seçimlere sekiz yüz aday katılmış ve yüz otuz altı aday vekil olarak meclise girebilmeyi başarmıştı. Birbirine zıt siyasi görüşlerin sandalye sahibi olduğu mecliste yabancı, özellikle de işgalci güçlerle iltisaklı birkaç grup bulunmaktaydı. Bu gruplardan Seyyid Ziyai Tebâtebâyî'nin liderliğini ettiği Mihenperestan (Vatanseverler) Grubu İngilizlere, Azadlık (Özgürlük) Cephesi adlı grup Ruslara yakın bir siyaset takip ediyordu. Pişeveri Azadlık Cephesi'nden milletvekili olarak seçilmiş; ancak Tebâtebâyî ve destekçilerinin muhalefeti neticesinde mazbatasını alamamıştı.⁷ Pişeveri, mazbatasının iptal edilmesinin ardından sahibi olduğu Âjir gazetesini, ortakları Kerim Keşâverz ve Feridun İbrahîmî'ye devrettikten sonra Ağustos 1945'te Tahran'dan ayrılarak Tebriz'e gitti. O, Tebriz'e geldikten sonra Mirza Ali Şebesteri ile özel bir görüşme yaptı. Bu görüşmenin konusu Tudeh Partisi'nin Tebriz sorumlusu Sadık Padgân'ın kurulacak olan Azerbaycan Demokrat Partisi'ni desteklemesiydi. Padgân Demokrat Parti'nin kurulacağı hakkında bilgi sahibi olduktan sonra Pişeveri'nin ekibine dâhil oldu ve böylece Tudeh Partisi'nin Azerbaycan'daki teşkilatlarının Demokrat Partiye katılımının önu açıldı. Pişeveri, Şebesteri ve Padgân'la birlikte ADP'nin esas yapısını oluşturdu ve 3 Eylül 1945 tarihinde bir bildiri yayınlayarak partinin kurulduğunu ilan etti. ADP'nin kuruluş bildirisi on iki maddeden oluşuyordu ve bildiriye kırk sekiz kişinin imzası bulunmaktaydı. Farsça ve Azerbaycan Türkçesiyle yayınlanan bu bildiri metni 3 Eylül'de ABD, İngiltere, SSCB, Fransa ve Çin Dışişleri Bakanlıklarına, Muhammed Rıza Şah'a, Meclis-i Şura-yı Millinin Başkanı'na gönderildi.⁸ Bildirideki iki madde oldukça önemliydi. Bunlar Azerbaycan'a özerklik verilmesini isteyen birinci madde ile eğitimin Türkçe yapılmasını öngören üçüncü maddeydi. Bu iki madde Farsların olduğu kadar Azerbaycanlıların da tepkisini çekmişti. Bundan dolayı Tebriz'e ilgili maddelerin bildiriden çıkarılmasını talep eden çok sayıda telgraf göndermişti. Örneğin; Urumiye'den Hamit Ağazâde, İbrahim Sepher, Sevlet Ağazâde Kerem Ali Zamanî ve Reb'î Ensari'nin imzası ile gönderilen telgrafta bildirideki birinci ve üçüncü maddelerin değiştirildikten sonra ADP'nin Urumiye'de şube açması istenmişti. Ancak Pişeveri Urumiyelilerin bu talebini "Benim meşrutiyetçi bir partiye ihtiyacım yok" diyerek reddetmişti.⁹

Kuruluş bildirisini yayınladıktan sonra Tudeh Partisi'nin Azerbaycan'daki teşkilatları feshedilerek üyeleri Sadık Padgân'ın girişimleri ile ADP'ye katıldı. Aslında Merâgeî ve İskenderî'nin de ifade ettiği gibi Tudeh Partisi'nin Tahran'daki liderleri Azerbaycan Demokrat Partisi'nin kurulduğundan ve Tudeh'in Azerbaycan'daki

⁷ Seyyid Cafer Pişeveri'nin haricinde Tebriz'den ilk sırada milletvekili olarak seçilen Hac Rehim Hüyî'nin de mazbatasını seçimlere hile karıştırdığı gerekçesiyle iptal edilmişti. Pişeveri'nin mazbatasını 13 Temmuz 1943 tarihinde İngiliz yanlısı Mihenperestan Grubu'nun muhalefeti neticesinde oylamaya sunularak reddedilmişti. Bu grubun bir üyesi olan Babil temsilcisi Şeriatzâde, Tebriz'de yapılan seçimlere bölgedeki Sovyet yetkililerin Pişeveri ve Hüyî lehine müdahale ettiğini ve bu nedenle Pişeveri ve Hüyî'nin mazbatalarının iptal edilmesi gerektiğini söyleyerek Azadlık Cephesi'ne muhalefet etmişti. Bu muhalefet netice vermiş ve yapılan oylamada her iki vekilin de mazbatasını iptal edilmişti. Pişeveri, Tebriz seçimlerine Sovyet yetkililerin müdahale ettiğini şiddetle reddetmiş ve mecliste şunları söylemişti:

"...Eğer seçimlere yabancı güçlerin müdahale ettiği iddiası doğrusuysa bu durumda seçilen bütün vekillerin mazbatasının iptal edilmesi gerekecektir. Kuzey bölgelerindeki bazı adayların seçilmesinde Rusların müdahalesi söz konusuysa güney bölgelerinden gelen dokuzdan fazla adayın seçiminde de İngilizlerin doğrudan müdahalesinin olduğu kabul edilmelidir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Yahyaî, *Azerbaycan der Gozaergâh-ı Tarih ve Goftegi-yi Ba Ostad M. A. Ferzâne*, Mutercim: Serkâr Hanım Sertipi, Neşr-ı Kitab-ı Erzan, Süid (İsveç), 1385/2006, s. 231; Merâgeî, *age*, s. 281.

⁸ Azerbaycan'da kendine has kültürü ve dili olan dört milyonluk bir milletin yaşadığının vurgulandığı bildiri özetle şu maddelerden oluşmaktaydı:

1. Azerbaycan halkına kendi kültürel özelliklerini devam ettirebilmesi ve geliştirebilmesi için İran sınırları dâhilinde özerklik verilmelidir.
2. Dâhili özerkliğin sağlanabilmesi için derhal eyalet ve vilayet encümenliklerinin seçimine başlanmalıdır.
3. Azerbaycan'daki okullarda eğitim üçüncü sınıfa kadar sadece Azerbaycan diliyle (Türkçe) yapılmalı daha sonra Farsça ve Azerbaycan dili ile birlikte eğitime devam edilmelidir. Azerbaycan'da milli bir üniversite kurulmalıdır.
4. ADP (Azerbaycan Demokrat Partisi) bölgede sanayinin gelişmesi için çalışacak, yeni fabrikaların kurulmasını sağlayacak var olanları geliştirecektir.
5. ADP bölgede ticaretin ve tarımın geliştirilmesini sağlayacaktır.
6. ADP Azerbaycan'ın bayındırlık sorunlarının daha hızlı çözülebilemesi için şehir encümenleri kanununda değişiklik yapacak ve Tebriz'deki su sorununu öncelikli olarak ele alacaktır.
7. ADP köylüler arasında başlayan hareketi görmezden gelemez bu nedenle onların ihtiyaçlarının giderilmesi için gerekli girişimleri başlatacaktır.
8. ADP işsizlikle mücadele edecek ve bu sorunu çözecektir.
9. Dört milyonluk bir nüfusa sahip olan Azerbaycan mecliste sadece 20 milletvekili ile temsil edilmektedir. Bu sayı oldukça yetersizdir ve bu durum seçim kanunundaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. ADP, Azerbaycan halkına uygulanan bu haksızlığın giderilmesi için seçim kanununda değişiklik yapılmasını sağlayacaktır.
10. ADP devlet kurumlarındaki yozlaşmış, hırsız ve rüşvetçi çalışanlarla ciddi bir şekilde mücadele edecek ve onların yerine dürüst memurları devlet kurumlarına yerleştirecektir.
11. ADP Azerbaycan'dan alınan vergilerin yansında fazlasının Azerbaycanlıların ihtiyaçları için harcanmasını sağlayacaktır.
12. ADP bütün demokratik devletlerle özellikle de müttefiklerle dost olup bu dostluğun devam ettirilmesine çalışacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Merâgeî, *age*, s. 507-509; M. S. İvanov, *Tarih-i Nûn-i İran*, Tercüme: Tizâbî, İntişârât-ı İslûc, Tehran 1337/1958, s. 107; Türec Atâbegî, *Azerbaycan Der İran-ı Mu'âssır*, Tecume: Muhammed Kerim Eşrâk, İntişârât-ı Tûs, Tehran 1376./1997, s. 114-115.

⁹ Pişeveri "Benim meşrutiyetçi bir partiye ihtiyacım yok" diyerek ADP'nin İran meşrutiyeti döneminde Settâr Han, Bakır Han, Hüseyin Han Bağbân ve diğer meşrutiyetçiler tarafından kurulmuş olan Demokrat Parti'nin devamı olmayacağını vurgulamıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yahyaî, *age*, s. 223; ayrıca bkz. Necefeli Pesyan, *Merg Bud Bazgeşt Hem Bud (Tarihçe-yi Fırka-yı Demokrat-ı Azerbaycan ve Hizb-ı Komela-yı Kurdistan Ez Sukût Padgânha-yı Azerbaycan Tâ Istıgrar-ı Niri)*, Neşriye-yi Baygân-ı İmrüz, Tehran 1328/1949, s. 22-23.

teşkilatlarının bu partiye katılacağından habersizdi. Sadık Padgân Tebriz’de Pişeveri ve Şebesteri ile anlaştıktan sonra Tahran’a gitmiş, Tudeh Partisi’nin buradaki liderlerine partinin Azerbaycan’daki teşkilatlarının Tudeh’ten ayrılacağını ve bölgedeki Sovyet makamlarından gelen talimat doğrultusunda yeni kurulmuş olan Azerbaycan Demokrat Partisi’ne katılacağını söylemişti. Tudeh Partisi’nin Merkez Komitesi parti teşkilatlarının Azerbaycan’da lağvedilmesine karşı çıkararak İrec İskenderi eliyle Sovyet Komünist Partisi’ne bir itiraz mektubu yazmış; ancak bu mektuba cevap alamamıştı.¹⁰ Padgân Tebriz’e döndükten kısa bir süre sonra, Tudeh Partisi’nin Azerbaycan’daki bütün şubeleri feshedilerek üyelerinin hepsi Azerbaycan Demokrat Partisi’ne katıldı. Tudeh’ten aldığı şube ve üyelerle Azerbaycan’da tamamen teşkilatlanan ADP, “Fedailer” olarak bilinen ve çoğunluğunu Sovyet Azerbaycanı’ndan gelen muhacirlerin oluşturduğu gayri nizami silahlı birlikler oluşturarak bölgedeki İran ordusuna ait karakolları silahsızlandırmaya başladı.¹¹

2. Azerbaycan Milli Meclisi’nin Açılması ve Özerkliğin İlanı

ADP kurulduktan yaklaşık on gün sonra parti liderleri Muhammed Tekî Refî’nin evinde toplanarak on bir kişiden oluşan geçici bir komite kurdu. Komite liderliğine Pişeveri, yardımcılığına ise Şebesteri seçildi. Aynı toplantıda 2 Kasım 1945 tarihinde partinin ilk kongresinin yapılması da kararlaştırıldı. ADP’nin 2 Kasım’daki ilk kongresine Azerbaycan’ın çeşitli şehirlerinden ve farklı toplumsal tabakalardan gelen 247 kişi katıldı. Üç gün süren kongre sonunda 51 maddeden oluşan parti tüzüğü kabul edildi. Tüzük 3 Eylül 1945 tarihinde yayınlanan bildirinin genişletilmiş haliydi. Parti tüzüğü kabul edildikten sonra Tebriz’de 41 kişiden oluşan ADP Merkez Komitesi seçildi, Urumiye, Hoy, Serap, Erdebil ve Merağa gibi şehirlerde de vilayet komiteleri oluşturuldu.¹²

ADP’nin ikinci kongresi 20 Kasım 1945 tarihinde Tebriz’deki Şir û Hurşid salonunda yapıldı. Bu kongreye 150 bin Azerbaycanlıyı temsilen 724 delege katıldı. Kongrede; eyalet ve vilayet encümenliklerinin Azerbaycanlıların sorunlarını çözmeye yetersiz kaldığı, Azerbaycan’ın özerliğinin sağlanması için milli bir meclisin açılması gerektiği vurgulanarak kurucu bir meclis oluşturuldu.¹³ Kongrenin dördüncü toplantısında Pişeveri bir konuşma yaptı. Konuşmasında talep ettiği özerkliğin İran’ın toprak bütünlüğü ve egemenliğine bir zararı dokunmayacağını, bunun meşrutiyet anayasası ile kendilerine verilen bir hak olduğunu belirten Pişeveri, eline bir İran haritası alarak şunları söylemişti:

¹⁰ İrec İskenderî hatıratında Tudeh Partisi’nin Azerbaycan’daki teşkilatlarının Tudeh’ten ayrılarak Azerbaycan Demokrat Partisi’ne bağlanmasına karşı olduğunu ve bu konuda Tahran’daki Sovyet Büyükelçiliği’nde Aliyev adlı bir Sovyet yetkilisi ile görüşüğünü ifade etmektedir. İskenderî bu görüşmede Aliyev’e Tudeh’in Azerbaycan’daki teşkilatlarının kapatılması hakkındaki muhalefetini şu cümlelerle açıklamıştı: “...Ayrı ayrı hareketler halinde devrim yapamayız. Bu anlamsız olacaktır. Çünkü mesele sadece Azerbaycan değil; İran’ın tamamıdır. Azerbaycan diğer devrimler için sadece bir başlangıç olabilir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Şehbâzî, *Hâtırat-ı İrec İskenderî*, İntişârât-ı Mutâla’ât ve Pejûheşhâ-yı Siyasî, Tehran 1372/1993, s. 180-181.

¹¹ ADP’ye bağlı fedailerin İran askeri karakollarına ilk saldırısı 15 Kasım 1945 tarihinde gerçekleşmiş ve Miyane, Merağa, Serap ve Miyandub karakolları birbiri ardına silahsızlandırılmıştı. Kızıl Ordu’nun İran hükümetinin Azerbaycan’a takviye birlikleri göndermesini engellemesi ve adeta ADP fedailerini İran ordusu arasında fedailer lehine bir kalkan vazifesi görmesi Tahran yönetiminin ADP karşısında elini kolunu bağlamıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. *British Documents On Foreign Affairs*, Part IV, Series: B, Near and Middle East 1946, Vol: I, Universty Publications of America 1999, s. 231; Pesyan, *age*, s. 27; İrec Ehger, *Merg Hest ve Bazgeşt Nist*, (Bicâ/Yayın Evi Belirtilmemiş), Tahran, (Bitâ/Tarihsiz), s. 8-10; Ali Ekber Dîrêşşânî, *21 Azer 1324 Teşkil-i Firka-yı Demokrat-ı Azerbaycan ve Nekş-i Seyid Cafer Pişeverî Der An, Şirket-i İntişârât-ı Şirin*, Tehran 1385/2006, s. 29, 60-62.

¹² Merâgeî, *age*, s. 337-338.

¹³ Kurucu Meclis oluşturulduktan sonra bir bildirge yayınlamıştı. Azerbaycan gazetesinin 25 Kasım 1945 tarihli sayısında yayınlanan bu bildirge aşağıdaki maddelerden oluşmaktaydı:

1. Azerbaycan halkı diğer milletler gibi ayaklandı ve kendi güçlerine dayanarak kanuni ve tabii haklarını elde etti.
2. Azerbaycan’ın İran’dan ayrılma amacı yoktur; Azerbaycan halkı İran’daki diğer milletler ile kardeşçe yaşamayı vazifesi olarak görmektedir.
3. Azerbaycan halkı meşrutiyet kanunlarına bağlı olarak kendi işlerinin idaresini ele alıp milli özerkliğinden kanuni esasi çerçevesinde istifade etmiş, eyalet encümenlerini genişleterek bunlara milli meclis adını vermiş ve İran dâhilinde milli bir hükümet vücuda getirmiştir.
4. Azerbaycan Halk Kongresi düzenlenecek, ADP lideri denetiminde Milli Meclis seçimleri yapılacak, eyalet encümenleri ve Meclis-i Şura-yı Milli açılacaktır.
5. Her milletin kendi mukadderatını tayin etme hakkı vardır. Ancak Tahran’daki gerici hükümetin bizim bu hakkımızı kullanmamıza izin vermeyeceğini çok iyi biliyoruz. Bu nedenle taleplerimize ulaşmak için büyük halk kongresi eliyle kurucu meclisimizi ilan ettik. Amacımız milli özerkliğimizi elde etmektir.
6. Ekonomik ve kültürel anlamda bir özerklik elde edilmedikçe milli özerlikten bahsetmek doğru olmaz. Bunun için kurucu meclis vakit kaybetmeksizin milli bir hükümet oluşturmalı ve dâhili işleri bu hükümete havale etmelidir.
7. Seçimler tamamlanıp milli hükümet resmîyet kazanıncaya kadar kongre kendi temsilcileri arasında 39 kişiden oluşan milli bir heyet seçecektir. Bu heyet idari işleri yürütmekle görevli olacak ve görev süresi meclis kurulana kadar devam edecektir.
8. Milli Kongre şehir merkezlerinde başlayan seçimlerin ve milli heyetin güvenliğini sağlamak için her türlü tedbiri alacaktır.
9. Milli Kongre devlet kurumlarında çalışan idarecilerden Milli Heyete tabi olmalarını ve bu heyete itaat etmelerini isteyecektir.
10. Milli Kongre Azerbaycan’daki bütün okullarda eğitimci Azerbaycan dilinde yapılması konusunda Milli Heyeti görevlendirmiştir. Kim bu göreve engel olmak isterse Azerbaycan halkının düşmanı sayılacaktır.
11. Milli Kongre ordu, jandarma ve polis teşkilatlarının kaldırılmasını düşünmemektedir. Bu kurumlarda çalışanlar resmi kıyafetleri ve rütbeleriyle vazifelerini devam ettirecektir. Ancak bu kurumları idare edenler Azerbaycan’ın özerkliği aleyhine başkaldırsa gerekli tedbirler alınacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Azerbaycan, *4 Azer 1324 (25 Kasım 1945)*, Numara: 63, s. 1, 4; ayrıca bkz. Merâgeî, *age*, s. 345-347.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN 1945 YILI GÜNEY AZERBAJYAN SİYASETİ VE TEBRİZ'DE ÖZERKLİĞİN İLANI

“Bizim söylem ve taleplerimiz bu harita haricinde değildir. Biz İran sınırları dâhilinde bir özerklikten bahsediyoruz. Bunun anlaşılması lazımdır. İran'ın bağımsızlığını ve bütünlüğünü savunuyoruz. Onun bir karış toprağını bile başka bir ülkeye verme düşüncesini aklımızdan asla geçirmedik. Bizim talebimiz Kanun-i Esasi'de belirtilen özerklikten ibarettir. Dil meselesi de bu talep dâhilindedir.”¹⁴

Pişeveri'nin söyleviden sonra, seçimlerin yapılması için kurucu meclise bağlı olarak Ali Şebesteri başkanlığında 39 kişiden oluşan bir heyet teşkil edildi. Azerbaycan'ın içişlerinin yürütülmesi için seçilen bu heyet, halkın yararına olan her türlü kararı almaya yetkiliydi. Kurucu Meclis teşkil edildikten ve içişlerinin yürütülmesi için bir heyet seçildikten sonra, özerkliğin ilanı bir telgrafla Muhammed Rıza Şah, Meclis-i Şura-yı Milli ve Tahran'daki İngiltere, ABD, SSCB, Çin ve Fransa temsilciliklerine bildirildi. Telgrafta şu maddeler yer almaktaydı:

1. Azerbaycan halkının kendi kültür, gelenek, görenek ve tarihi vardır. Azerbaycanlılar dünyadaki bütün özgür milletler gibi kendi kaderini tayin hakkına sahiptir. Atlantik sözleşmesine göre İran milletleri kendi geleceklerini kendileri tayin etmelidir.

2. Azerbaycan halkı İran'da bulunan diğer milletlerle siyasi, toplumsal ve ekonomik ilişkilerini geliştirecektir. Azerbaycan, tarihin eski dönemlerinden beri İran'ın bir parçası olmuştur ve hiçbir unvan altında bu ülkeden ayrılmayacaktır.

3. Azerbaycan halkı bütün gücü ile İran'da demokratik meşrutiyetten yanadır. İran'daki diğer tüm milletler gibi toplumsal işlerin idaresinde kendi temsilcilerini Meclis-i Şura-yı Milliye, Şura-yı Bütçe ve Şura-yı Yargıya göndermeye hazırdır.

4. Azerbaycan milleti demokratik kanunlar çerçevesinde, İran'ın bütünlüğüne ve egemenliğine uygun olacak şekilde, tamamen meşru olarak gördüğü dâhili ve milli işlerin idaresi için yerel bir hükümet kurma konusunda bağımsız olduğunu ilan etmektedir.

5. Tarih boyunca Azerbaycan milleti birçok siyasi sıkıntı yaşamış ve özgürlük yolunda çok sayıda kurban vermiştir. Bu nedenle demokratik ilkeler doğrultusunda bir özerkliğin kurulmasını istemektedir. Kongrede onaylanan tüzüğüne göre, milli hükümetin dâhili işleri yürütebilmesi için Azerbaycan'ın kendi milli meclisini oluşturması gerekmektedir.

6. Azerbaycan milleti anadiline önem vermektedir. Bu dil şimdiye kadar medeniyet kervanının gerisinde kalmıştır. Milli Kongre, Azerbaycan Milli Heyeti'ne mümkün olan en kısa zamanda Azerbaycan dilinin kültürel, eğitim ve resmi yazışmalarda kullanılması için emir vermiştir.

7. Milli Kongre, Azerbaycan'ın idaresini Kurucu Meclis adıyla üstlendiğini ilan etmiş ve içişlerinin yürütülmesi için 39 kişiden oluşan bir heyet seçmiştir. Bu heyet milli taleplerin icrasında, gerekli makamlarla müzakereler yapma ve seçimleri icra etme konularında tam yetkilidir.¹⁵

ADP Kurucu Meclisi Tahran'a gönderdiği telgrafın sonunda yukarıda bahsedilen amaçlarına silah zoru ile değil barışçıl müzakerelerle ulaşmak istediğini belirtmiş ve hiçbir şekilde özerklikten, İran'ın egemenlik ve toprak bütünlüğünden vazgeçmeyeceğini vurgulamıştı. Seçilen heyete barışçıl şartlar altında merkezi hükümetin yetkili makamlarıyla müzakere yapma yetkisi de verilmişti; ancak bu heyet İran'ın bağımsızlık ve bütünlüğüne ve Azerbaycan özerkliğine zarar verecek şekilde müzakerelerde bulunmayacaktı.¹⁶

ADP'nin ikinci kongresinde alınan kararlar doğrultusunda 25 Kasım 1945 tarihinde meclis seçimleri yapılmaya başlandı ve beş gün süren seçimlerden sonra Azerbaycan Halk Meclisi açıldı. Bu seçimlere İran tarihinde ilk kez Azerbaycanlı kadınlar da katılmıştı.¹⁷ Seçimler tamamlandıktan sonra 12 Aralık 1945 tarihinde Tebriz'deki Diyana Sineması Salonu'nda Azerbaycan Halk Meclisi açılarak ilk toplantısını yaptı. Meclis açılışında 75 milletvekili hazır bulunmuştu. Bu vekiller işçi, memur, tüccar, aydın, köylü vs. gibi birçok farklı sınıfa mensuptu. Meclisin ilk toplantısını en yaşlı üye olan Muhammed Tegî Refîi açtı. Meclis başkanlığına 69 oyla Ali Şebesteri, Başbakanlığa ise çoğunluğun oyuyla Pişeveri seçildi. Başbakan olarak seçilen Pişeveri aynı gün kabinesini ilan etti. Pişeveri tarafından ilan edilen Azerbaycan kabinesi şu isimlerden oluşuyordu:

1. Seyyid Cafer Pişeveri; Başbakan ve başka biri seçilinceye kadar Çalışma Bakanı,
2. Doktor Selamullah Cavid; İçişleri Bakanı,
3. Cafer Kavyanî; Halk Ordusu Bakanı,
4. Doktor Mehtaş; Tarım Bakanı,
5. Muhammed Bireyâ; Kültür Bakanı,

¹⁴ Seyyid Cafer Pişeveri, *21 Azer Nutuklar ve Makaleler*, Tehran İntişâr-ı Ferzâne, (Bitâ/Tarihsiz), s. 79, 94.

¹⁵ Azerbaycan, *4 Azer 1324 (25 Kasım 1945)*, Numara: 63, s. 1; ayrıca bkz. İttıla'at, *6 Azer 1324 (27 Kasım 1945)*, Şomare: 5919, s. 6; Berna Şifer, *Merzhâ ve Buraderî (İran ve Çaleş-i Hüvviyet-i Azerbaycanî)*, Tercume: Yaşar Siddikyânî Âzer, Neşriye-yi Daneşgâh-yi Daneshgâh-ı Tehran Tehran 1385/2006, s. 78-79; Mehdigelî Hidâyet Muhber'us-Saltana, *Hâtrât ü Hâtrât (Tüşele Ez Târih-i Şeş Pâdişâh ve Güşe Ez Duvre-yi Zindegi-yi Men)*, Ketabfurûşî-yi Zevvâr, Tehran 1344/1965, s. 439-440.

¹⁶ Merâgeî, *age.*, s. 488-489.

¹⁷ Azerbaycan Milli Meclisi'nin seçim kanununun sekizinci maddesine göre yirmi yaşını doldurmuş Azerbaycanlı bütün kadınların seçme hakkı vardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Azerbaycan, *11 Azer 1324 (2 Aralık 1945)*, Numara: 68, s. 1.

6. Doktor Hüseyin Evrengî; Sağlık Bakanı,
7. Gulam Rıza İlhamî; Maliye Bakanı,
8. Yusuf Âzimâ; Adalet Bakanı,
9. Kebirî; Posta, Telgraf ve Telefon Bakanı,
10. Rıza Resulî, Ekonomi ve Ticaret Bakanı.¹⁸

Yukarıdaki isimlere ilaveten Feridun İbrahimî Azerbaycan Yüksek Mahkemesi Başkanlığı'na, Doktor Cihanşahlû Afşar Başbakan Yardımcılığı'na, Gulam Yahya Danişiyân Fedailer Örgütü'nün liderliğine ve Zeynel Abidin Gıyamî Temyiz Mahkemesi Başkanlığı'na atandı. Azerbaycan Özerk Halk Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı yoktu. Cumhuriyet dış siyaset olarak merkezi İran hükümetine tabiydi.¹⁹

Azerbaycan yönetimi Başbakan Pişeveri tarafından ilan edildikten ve bazı önemli bürokratik görevlere gerekli atamalar yapıldıktan sonra bir hükümet programı ilan edildi. Hükümet programının bazı önemli maddeleri şunlardı:

1. Azerbaycan'ın özerkliğini dünyaya tanıtmak ve bu özerkliğin devamlılığını sağlamak için gerekli tedbirleri alıp yetkili makamlar ile İran'ın bütünlüğüne ve egemenliğine aykırı olmayan müzakerelerde bulunmak,
2. Azerbaycan'daki okullarda ve resmi devlet kurumlarında Azerbaycan dilini kullanmak,
3. Fedailer örgütünü bir merkezde toplamak ve özerkliğin dış saldırılardan korunması için milli bir ordu oluşturmak,
4. Köy ve şehirlerde günden güne artan işsizlikle mücadele etmek, toprak reformu yapmak, Azerbaycan'ın özerkliğine muhalefet edenlerin ve Azerbaycan'ı terk edenlerin toprağını müsadere ederek bunu köylüler arasında paylaşdırmak,
5. Ülkede Azerbaycanlılarla birlikte yaşayan bütün vatandaşların, Kürtler, Ermeniler, Asuriler ve diğer milletlerin kanun önünde eşit olduğunu kabul edip ona göre davranmak,
6. İran hükümetinin Azerbaycan'ın özerkliğine muhalif olmayan tedbirlerini hayata geçirmek.²⁰

Pişeveri'nin ADP'nin İkinci Kongresi'nde de belirttiği gibi İran'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine aykırı olmayan bir özerkliğin elde edilmesi amaçlanmış ve bu durum hükümet programının ilk maddesinde de yer almıştı. Ancak ADP kurulduktan hemen sonra Tebriz ve Urumiye Garnizonları haricinde Azerbaycan'daki bütün polis ve jandarma karakolları silahlı fedailer tarafından ele geçirilmiş ve İran hükümetinin bölgedeki varlığına büyük oranda son verilmişti. Bu durum ADP'nin İran sınırları dâhilinde bir özerklikten çok daha fazlasını istediğini göstermekteydi.

3. İran Hükümetinin Tebriz ve Urumiye'deki Askeri Varlığının Sonlandırılması

Azerbaycan Milli Hükümeti ilan edildikten hemen sonra kendi hâkimiyeti için tehlikeli olarak gördüğü Tebriz ve Urumiye Garnizonlarını tasarrufuna alma girişimlerinde bulundu. Milli hükümetin amacı, Kızıl Ordu tarafından dışarıyla bağlantısı kesilen ve silahlı fedailer tarafından kuşatılan bu garnizonları kansız bir şekilde ele geçirmektir. Bunun için Azerbaycan Milli hükümetinin yetkilileri Tahran hükümetinin Tebriz Valisi Murtaza Beyat ve Garnizon Komutanı Ali Ekber Direhşani ile müzakere etmeye başladı. Tahran hükümeti Azerbaycan'da seçimler devam ederken Murtaza Beyat'ı Tebriz'e vali olarak göndermişti. Beyat elinde kamu işleri programı ve geniş reformları öngören bir paketle Tebriz' gelmiş ve ADP liderleri ile müzakerelere oturmuştu. Ancak İngiltere'nin Tebriz Başkonsolosu J. W. Wall'ın 12 Ocak 1946 tarihinde ülkesinin Tahran Büyükelçisi Sir Reader Bullar'da gönderdiği raporda da ifade ettiği gibi Tahran yönetimi Azerbaycan'da yaşanan olayların kontrolünü çoktan kaybetmişti; çünkü Azerbaycan'daki sorunlar geçici tedbirlerle çözülemeyecek kadar büyümüşü. Wall'a göre bunun nedeni, Tahran yönetiminin Azerbaycan'a genel vali görevlendirmek için en az altı ay geç kalmış olmasıydı. Bu süre Demokratların bölgede daha da güçlenmesini sağlamıştı. Demokratlar için Tahran'dan gönderilen valinin bir ehemmiyeti yoktu ve zaten Beyat da kendisinden önceki valinin yaşadığı gibi şiddetli bir muhalefetle karşılaşmamıştı. Demokratlar Beyat yokmuş gibi planlarını icra ediyordu. Onu ve bütün partilerle müzakere yapılabileceği konusunda Demokratlara anlamsızca teklifte bulunan yaşlı yardımcısı, Mübaşir Ruşeni'yi kendi hallerine bırakmışlardı.²¹ Nihayetinde Beyat, ADP liderleriyle birkaç görüşme yapmış; ancak onları planlarında herhangi bir değişiklik yapma konusunda ikna edememiş ve 13 Aralık 1945 tarihinde Tebriz'den ayrılarak Tahran'a dönmüştü.²²

¹⁸ Azerbaycan, 22 *Azer 1324 (13 Aralık 1945)*, Numara: 78, s. 1; Merâgeî, *age*, s. 368-369; Mehdigeli Hidâyet Muhber'us-Saltana, *age*, s. 440; Ali Eşref Dervişiyân, *Hâtırât-ı Seferhan (Sefer Kahramâniyan, Der Goftegû Bâ Ali Eşref Dervişiyân)*, Neşr-i Çeşme, Tehran 1378/1999, s. 60; Ekrem Rehimli, *Mücadele Girdabında Geçen Ömür Seyit Cafer Pişeveri*, Trabzon (Tarihsiz), s. 125-126; Ünal, *age*, s. 92-93.

¹⁹ Merâgeî, *age*, s. 370.

²⁰ Azerbaycan, 22 *Azer 1324 (13 Aralık 1945)*, Numara: 78, s. 1; İvanov, *age*, s. 109; Rehimli, *age*, s. 190-192.

²¹ Merâgeî, *age*, s. 360-361.

²² Seyyid Cafer Pişeveri, Tebriz Valisi Murtaza Beyat'ın ADP'nin taleplerinde haklı olduğunu kabul ettiğini; ancak bu konuda bir söz vermekten kaçındığını belirtmektedir. Pişeveri'ye göre, yürütülen müzakereler boyunca Beyat'ın yaptığı tek şey kendi düşüncelerinde ısrar ederek ADP'nin taleplerinden ve özerklikten vazgeçmesini sağlamaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Balâş Azeroğlu-Gaffar Kendeli-Abbasali

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN 1945 YILI GÜNEY AZERBAJYAN SİYASETİ VE TEBRİZ'DE ÖZERKLİĞİN İLANI

Murtaza Beyat Tahran'a döndükten sonra, ADP ile müzakereleri Tebriz Garnizon Komutanı Tuğgeneral Ali Ekber Direhşani devam ettirdi. Ancak bu defaki müzakereler ADP'yi özerklik iddialarından vazgeçirmekten çok Tebriz Garnizonunun kan dökülmeden teslim edilmesi çerçevesinde yapıldı. Beyat'ın Tebriz'den ayrılması ile aynı gün yapılan müzakerelerde Tuğgeneral Direhşani, Pişeveri ile bir anlaşmaya vardı ve garnizonu Demokratlara teslim etti. 13 Aralık 1945 tarihinde Tuğgeneral Direhşani ve Azerbaycan Milli Hükümeti Başbakanı Pişeveri tarafından imzalanan ve Pişeveri-Direhşani Anlaşması olarak da bilinen bu anlaşma aşağıdaki maddelerden oluşmaktaydı:

1. Tebriz Garnizonundan hiç kimse yeni bir emir gelinceye kadar kışlasından dışarı çıkmayacaktır. Azerbaycan hükümeti bu askerlerin gündelik ihtiyaçlarını ve işlerini sağlayacaktır.
2. Garnizondaki bütün silahlar depolarda toplanacak ve Azerbaycan hükümeti tarafından belirlenen kişiler tarafından muhafaza altına alınacaktır.
3. Subaylardan isteyenler memleketlerine veya başka bir bölgeye gidebilir. Milli Hükümet onların diledikleri bölgelere güvenli bir şekilde seyahat etmelerini sağlamaya hazırdır.
4. Azerbaycan hükümeti, Azerbaycan Milli Ordusu'nda görev almak isteyen subayları yemin töreninden sonra ordu hizmetine almayı kabul edecek ve onların ihtiyaçlarını karşılayacaktır.
5. Garnizondaki diğer askerler de istemeleri halinde, Azerbaycan hükümetine bağlı kalacaklarına dair yemin ettikten sonra ordudaki görevlerini devam ettirebilecekler. Yemin töreninden sonra silahları bu askerlere teslim edilecektir.²³

Pişeveri-Direhşani Anlaşması'nın imzalanması ile Tebriz'de İran hükümetini temsil eden son askeri kurum da Demokratların eline geçmiş ve Azerbaycan'ın Tahran'la bağlantısı tamamen kesilmişti. Tuğgeneral Direhşani hatıratında Pişeveri ile yazılı bir anlaşma yapmadığını son ana kadar Genelkurmay Başkanlığı'ndan emir beklediğini ve bu yönde bir emir geldikten sonra, kardeşkanı dökülmemesi adına Tebriz Garnizonunu teslim ettiğini belirtmektedir.²⁴ Ancak Direhşani, Tahran'a döndükten sonra, merkezden emir gelmeden Tebriz Garnizonunu teslim etmekle ve Sovyet ajanı olmakla suçlanmış ve yargılanmıştır.

Tebriz Garnizonunun ele geçirilmesinden sonra sıra Urumiye Tugayına geldi. Ancak buranın ele geçirilmesi ADP için kolay olmadı. Çünkü Tugay Komutanı Albay Ahmet Zengene Tebriz'in düştüğü haberini askerlerinden gizleyerek fedailere karşı direnme kararı almıştı. 16 Aralık 1945 tarihinde bölgedeki Kızıl Ordu temsilcileri, Demokratlar ve Albay Zengene arasında bir görüşme yapıldı ve Zengene'den Urumiye Tugayını kansız bir şekilde teslim etmesi istendi. Ancak Zengene, Kızıl Ordu temsilcileri ve Demokratların bu talebini reddetti.²⁵ Bunun üzerine 17 Aralık 1945 tarihinde Demokratlara bağlı fedailer Urumiye Tugayına bir saldırı başlattı. Kürtlerin de desteklediği bu saldırılarda her iki taraftan da çok sayıda kayıp verildi. 18 Aralık'ta Demokratlar ile Albay Zengene arasında başka bir görüşme daha yapıldı. Bu görüşmede Tebriz Garnizon Komutanı Tuğgeneral Direhşani'nin fedailere karşı koyulmaması ve silah bırakılması yönündeki yazılı emri Albay Zengene'ye gösterilmiş ve böylece çatışmalar durmuştu. Tugaydaki askerlerden bir kısmı Demokratlara tabi olmuş diğerleri gece karanlığından faydalanarak firar etmişti. Albay Zengene ve beraberindeki birkaç subay ise tutuklanarak Tebriz'e gönderilmişti. Albay Zengene Tebriz'de yargılanmış ve 10 yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. Ancak Zengene altı ay tutuklu kaldıktan sonra Başbakan Kavvam'us-Saltana'nın talebiyle serbest bırakıldı. Urumiye Tugayının da teslim olmasının ardından Azerbaycan'ın kalan bütün bölgeleri birkaç gün içerisinde Demokratların kontrolüne geçti.²⁶

SONUÇ

Güney Azerbaycan Sovyetler Birliği'ne açılan bir kapı konumunda olduğundan Rusların İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemde belirlediği İran siyasetinde önemli bir yer işgal etmiştir. Ruslar özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Almanların İran'ın kuzeyi üzerinden Tahran yönetimini de kendi saflarında savaşa dâhil ederek Sovyetler Birliği'ne karşı yeni bir cephe açmasından korkuyordu. Bu nedenle İran'ın kuzeyi üzerinde hem işgal öncesi dönemde ve işgal yıllarında hem de işgal sonrasında Sovyet egemenliğini tahsis etmeye yönelik bir politika takip etmişlerdi. İkinci Dünya Savaşı'ndaki işgal yıllarında Rusların öncelikli İran politikasını Tudeh Partisi vasıtasıyla komünizmin bu ülkede egemen olmasını sağlamak, bu gerçekleşmezse ülkenin kuzeyindeki ayrılıkçı Kürt ve Azerbaycan Türkleri üzerinden Tahran yönetimini baskı altına alarak kontrol etmek şekillendirmişti.

Zenüzi (Virâstâran/Editörler), *Âvâzhan-ı Regs Bordegan Gozide-yi Ez Sohenranihâ ve Meğalet-i Mir Cafer Pişeveri (1324-1325)*, Tercume: Elnâr Ensari ve Hejir Pelâşçi, İntişâr-ı Mancınık, 1394/2005, s. 88.

²³ Azerbaycan, *27 Azer 1324 (18 Aralık 1945)*, Numara: 80, s. 1; Mehdîgeli Hidâyet Muhber'us-Saltana, *age*, s. 441.

²⁴ Direhşani, *age*, s. 43.

²⁵ Urumiye'deki Sovyet Garnizonunda gerçekleşen bu görüşmede Sovyetler Birliği'ni temsilen General Aslanov konuşmuş ve azarlayıcı bir dille İran birliklerinin yaptığı operasyonun Sovyet-İran ilişkilerine zarar verdiğini, bu durumun sorumluluğunun Albay Zengene'de olduğunu ve eğer çatışmalar bu şekilde devam ederse Kızıl Ordu'nun olaylara müdahale etmek zorunda kalacağını söylemişti. Albay Zengene ise yaşananların bir iç sorun olduğunu ve Sovyet yetkililerin buna müdahale etme hakkının olmadığını vurgulamış ve Aslanov'dan İran'ın egemenlik haklarına saygılı olmasını istemişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Zengene, *Hatırât-ı Ez Memuriyethâ-yı Men Der Azerbaycan (Ez Şehrîver 1320 Tâ Deymah 1325)*, İntişârât-ı Şark, Tehran 1353/1974, s. 81-82; ayrıca bkz. İbrahim Nasihî, *Gâ'ile-yi Azerbaycan Der Rehgozer-i Tarih ve Çehre-yi Pişeveri Der Âyine-yi Fırka-yı Demokrat*, İntişârât-ı Sutûde, Tebriz 1384/2005, s. 176-177.

²⁶ Merâgei, *age*, s. 374-376.

İran'ın kapalı ve muhafazakâr yapısı komünist bir siyasi hareketin ülkenin geneli üzerinde hâkimiyet kurması için müsait değildi. Bu durum Sovyet liderleri İran'ın kuzeyindeki işgal bölgelerinde yeni siyasi arayışlara sevk etti. Tudeh'le istediklerini alamayacaklarını anlayan Rus liderler çareyi bu partinin Güney Azerbaycan'daki adını değiştirmekte buldu.

Azerbaycan Demokrat Partisi, Tudeh Partisi'nin Güney Azerbaycan'daki teşkilatlarının lağvedilmesiyle kuruldu. Parti her ne kadar Tudeh'ten farklı komünizmle mesafeli bir siyasi hareket olarak ortaya çıkmış olsa da durum tam olarak böyle değildi. ADP liderlerinin komünist olmaları dışında, parti programındaki sol söylemler ve toprak reformu gibi radikal girişimlerin yapılacağı belirtilmesi, İran'daki muhafazakâr feodal yapıyla zıtlık teşkil ediyordu. Bu durum ileride kurulan yeni partinin halk desteğinden mahrum kalmasına neden olacaktı. Ayrıca Tudeh Partisi de Güney Azerbaycan'daki varlığının Sovyet müdahalesiyle ortadan kaldırılmasından rahatsızlık duymaktaydı. Partinin Tahran'daki yöneticileri başlangıçta ADP'nin Tudeh'ten ayrı olarak kurulmasına karşı çıkmış; ancak Sovyet muhalefetiyle karşılaştıktan sonra durumu kabullenmişti. ADP kurulduktan sonra Tudeh, Sovyetler Birliği'nin İran politikasının belirlenmesinde ikinci plana düştü.

Sovyet liderler ADP eliyle İran'ın kuzeyinde komünist bir hareket meydana getirerek Tahran yönetimini baskı altına alıp ülkenin kuzeyinde petrol imtiyazı elde etmeyi amaçlıyordu. Bu amaç doğrultusunda İran ordusunun ülkenin kuzeyindeki etkinliği ve hareket kabiliyeti Kızıl Ordu tarafından ortadan kaldırılmış ve ADP'nin rahat bir şekilde faaliyette bulunmasının önü açılmıştı. Sovyetler Birliği'nin İran ordusunu kışlarına hapsedmesi, ADP'nin Azerbaycan'ın özerkliğini ilan etmesini sağlamış ve silahlı fedailerine Tebriz ve Urumiye'deki büyük kışlaları ele geçirme imkânı sunmuştu. Tebriz'de özerkliğin ilanı ile birlikte Sovyetler Birliği İran hükümetine karşı kullanabileceği en etkili baskı unsurunu elde etmişti.

Sovyetler Birliği'nin Güney Azerbaycan'a ilgisi çıkar esasına dayanmaktaydı. Ruslar için amaç Tahran yönetiminden İran'ın kuzeyinde petrol imtiyazı almaktı. Bu amaca ulaşıldığı takdirde Sovyetler Birliği'nin Tahran yönetimiyle Tebriz hükümeti aleyhine bir anlaşma yapması kaçınılmaz olacaktı. Nitekim özerkliğin ilanından birkaç ay sonra Başbakan Kavvam'us-Saltana ile Sovyetler Birliği'nin Tahran Büyükelçisi Ivan Sadçikov arasında imzalanan petrol imtiyazı anlaşması Rusların Tebriz yönetimini terk ettiğinin en açık göstergesiydi. Tahran'dan isteğini elde eden Sovyet yönetimi, Kızıl Ordu'yu İran'ın tamamından çekerek Özerk Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni İran ordusuyla baş başa bıraktı. Sovyetler Birliği'nin İran'dan çekilmesi Azerbaycan Demokrat Partisi'nin ve özerkliğin sonunu getiren en önemli gelişmeydi.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN 1945 YILI GÜNEY AZERBAIJAN SİYASETİ VE TEBRİZ'DE ÖZERKLİĞİN İLANI

KAYNAKÇA

ATÂBEGÎ, Türec, *Azerbaycan Der İran-ı Mu'âssır*, Tercume: Muhammed Kerim Eşrâk, İntişârât-ı Tûs, Tehran, 1376/1997.

AZERBAIJAN, *11 Azer 1324 (2 Aralık 1945)*, Numara: 68.

AZERBAIJAN, *22 Azer 1324 (13 Aralık 1945)*, Numara: 78.

AZERBAIJAN, *27 Azer 1324 (18 Aralık 1945)*, Numara: 80.

AZERBAIJAN, *4 Azer 1324 (25 Kasım 1945)*, Numara: 63.

ÂZEROĞLU, Balâş-Gaffar Kendeli-Abbasali Zenûzî (Virâstârân/Editörler), *Âvazhan-ı Regs Bordegan Gozide-yi Ez Sohenranihâ ve Meğalet-i Mir Cafer Pişeveri (1324-1325)*, Tercume: Elnâr Ensarî ve Hejir Pelâsî, İntişâr-ı Mancımık, 1394/2015.

BEYÂNÎ, Hânba, *Gâ'ile-yi Azerbaycan (Mustened Be Esnâd-ı Tarihî, Siyasî ve Arşivi)*, İntişârât-ı Zeryâb, Tehran 1375/1996.

BRITISH DOCUMENTS ON FOREIGN AFFAIRS, Part IV, Series: B, Near and Middle East 1946, Vol: I, Universty Publications of America 1999.

DERVİŞİYAN, Ali Eşref, *Hâtrât-ı Seferhan (Sefer Kahramâniyan, Der Goftegû Bâ Ali Eşref Dervişiyân)*, Neşr-i Çeşme, Tehran 1378/1999.

DIREHŞÂNÎ, Ali Ekber, *21 Azer 1324 Teşkil-i Fırka-yı Demokrat-ı Azerbaycan ve Nekş-i Seyid Cafer Pişeveri Der An*, Şirket-i İntişârât-ı Şirin, Tehran 1385/2006.

EHGER, İrec *Merg Hest ve Bazgeşt Nist*, (Bicâ/Yayın Evi Belirtilmemiş), Tahran, (Bitâ/Tarihsiz).

HASANLI, Cemil, *Soğuk Savaşın İlk Çatışması İran Azerbaycan'ı*, Çev.: Ekber N. Necef, Bağlam Yayınları, İstanbul 2005.

HESENLÎ, Cemil, *Ferâz û Furûd-u Fırka-yı Demokrat-ı Azerbaycan (Be Rivayet-i Esnâd-ı Mehramâne-yi Arşivhâ-yi İttihad-ı Cemâhir-i Şorevî)*, Tercume: Mersûr Hemamî, İntişârât-ı Neşrenî, Tehran 1383/2004.

ITTILA'AT, *6 Azer 1324 (27 Kasım 1945)*, Şomare: 5919.

İVANOV, M. S. , *Tarih-i Nûin-i İran*, Tercüme: Tizâbî, İntişârât-ı İslûc, Tehran 1337/1958.

MEHDİGELÎ HİDÂYET MUHBER'US-SALTANA, *Hâtrât û Hâtrât (Tûşele Ez Târih-i Şeş Pâdişâh ve Gûşe Ez Duvre-yi Zindegi-yi Men)*, Ketabfurûşî-yi Zevvâr, Tehran 1344/1965.

MERÂĞEÎ, Ali Muradî, *Ez Zindân-ı Rıza Han Ta Sedr-ı Fırka-yı Demokrat-ı Azerbaycan: Berersi-yi Zindegi ve Ârâ-yi Seyyid Ca'âfer Cevadzâde (Pişeveri) Bâ Nigâh-ı Dûbare Be Zuhûr û Sukût-ı Fırka-yı Demokrat-ı Azerbaycan*, Neşr-i Evhedî, Tehran 1382/2003.

MİŞUDAĞLI, Ekrem, *Meş'âl Cavid (Seyyid Cafer Pişeveri, Zindegi ve Faaliyethây-yı Siyasi û İctimâî)*, Tercume: Ğ. M, İntişârât-ı Sâmen, Kum 1392/2013.

MOLLAZÂDE, Hamid, *Seyr-i Der Kuçehâ-yı Hatûrât (Tebriz Ez Şehrîver 1320 Tâ 1360)*, İntişârât-ı Erk, Tebriz 1373/1994.

NASÎHÎ, İbrahim, *Gâ'ile-yi Azerbaycan Der Rehgozer-i Tarih ve Çehre-yi Pişeveri Der Âyine-yi Fırka-yı Demokrat*, İntişârât-ı Sutûde, Tebriz 1384/2005.

PESYAN, Necefğeli, *Merg Bud Bazgeşt Hem Bud (Tarihçe-yi Fırka-yı Demokrat-ı Azerbaycan ve Hizb-ı Komela-yı Kurdistan Ez Sukût Padgânha-yı Azerbaycan Tâ Istıgrar-ı Nirû)*, Neşriye-yi Baygân-ı İmrûz, Tehran, 1328/1949.

PİŞEVERÎ, Seyyid Cafer, *21 Azer Nutuklar ve Makaleler*, İntişâr-ı Ferzâne, Tehran (Bitâ/Tarihsiz).

REHİMLÎ, Ekrem, *Mücadele Girdabında Geçen Ömür Seyit Cafer Pişeveri (Hayatı ve Sosyal-Siyasi Faaliyetleri)*, Trabzon (Tarihsiz).

ROOSEVELT, Archibald, *For Lust of Knowing (Memoirs of An Intelligence Officer)*, Little Brown and Company, The United States of America 1988.

ŞEHBÂZÎ, Abdullah, *Hâtrât-ı İrec İskenderî*, İntişârât-ı Mutâla'ât ve Pejûheşhâ-yı Siyasî, Tehran, 1372/1993.

KENAN DEMİREL

ŞİFER, Berna, *Merzhâ ve Biraderî (İran ve Çaleş-i Hûvviyet-i Azerbaycanî)*, Tercume: Yaşar Sıddıkyânî Âzer, Neşriye-yi Daneşcû-yi Daneşgâh-ı Tehran, Tehran 1385/2006.

TAL'Â, Huşeng-Peymân Herigî, *Guşehâ-yı Penhân-ı Tut'îye Berâyı Tecziye-yi Mehabad*, İntişârât-ı Semergend 1389/2010.

ÜNAL, Sonay, *Azerbaycan Milli Hükümeti (1945-1946)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

YAHYAÎ, Hüseyin, *Azerbaycan der Gozaergâh-ı Tarih ve Goftegû-yi Ba Ostad M. A. Ferzâne*, Mutercim: Serkâr Hanım Sertipî, Neşr-i Kitab-ı Erzan, Süid (İsveç) 1385/2006.

ZENGENE, Ahmet, *Hatırât-ı Ez Memuriyethâ-yı Men Der Azerbaycan (Ez Şehrîver 1320 Tâ Deymah 1325)*, İntişârât-ı Şark, Tehran 1353/1974.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

**SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN 1945 YILI GÜNEY AZERBAJYAN SİYASETİ VE TEBRİZ'DE
ÖZERKLİĞİN İLANI**